

FIGURINA ANTROPOMORFĂ DIN OS DESCOPERITĂ LA ȘTEFĂNEȘTI – BOTOȘANI *

PAUL ȘADURSCHI
MARIA DIACONESCU
C. TIMOFTE

O figurină plată, aproape întreagă, lucrată pe diafiza unui os provenind de la un animal de talie mare, găsită în toamna anului 1993 la Bădiuți, în comuna Ștefănești (județul Botoșani), aduce prin prezența sa într-un context cucerian, o nouitate.

Înțial, descoperitorii figurinei nu i-au acordat atenția cuvenită, punând-o laolaltă cu fragmentele ceramice culese din grădina locuitoarei Elena Timofte, dar aducând întregul material („cioburile de oale și un os“) la Muzeul județean de istorie din Botoșani. Aici, fragmentele ceramice au fost comparate cu ceramica pictată descoperită cu ani în urmă aproximativ în același loc¹, pe terasa joasă a malului drept al râului Bașeu, la aproximativ 3,5 km înainte de confluența acestuia cu Prutul.

Între anii 1974-1975, în punctul numit „La Stârcea“ (dar înregistrat inserat în volumul **Așezări din Moldova ...**, în 1970, sub denumirea „Bulboana lui Stârcea“) s-au efectuat două sondaje arheologice² care au avut ca rezultat

* Textul în limba franceză, al acestui material, a fost predat spre publicare, Muzeului din Piatra Neamț, în 1994 cu ocazia sesiunii speciale cu participare internațională.

¹ Nicolae Zaharia, Mircea Petrescu - Dîmbovita, Ecaterina Zaharia, (*Așezări din Moldova de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*) București, 1970, p. 281. În colecția Muzeului de Arheologie din Săveni se află din acest loc, fragmente ceramice culese prin întreprinderea unor cercetări de suprafață, iar în vechiul inventar al Muzeului județean de istorie din Botoșani sunt menționate fragmente ceramice cu decor pictat descoperite la Ștefănești „pe partea dreaptă a Bașeului“.

² Anton Nițu și Paul Șadurschi, *Sondajele din așezările Cucuteni B de la Stârcea și Ștefănești-Botoșani*, comunicare prezentată la Sesiunea științifică organizată de Muzeul județean Botoșani, la 25 martie 1978. Textul și ilustrația, depuse spre publicare la Arheologia Moldovei, IX, în urma restrângerii excesive a volumului, n-au mai fost incluse în acel număr.

recoltarea unui bogat material arheologic, încadrat de autorii săpăturii în faza Cucuteni B₂.

Figurina de os și cele câteva fragmente de ceramică pictată (din care publicăm doar unul, edificator - fig. 3) s-au descoperit la aproximativ 150 m în aval, față de sondajele efectuate anterior, pe aceeași terasă. Dacă ceramica descoperită prin săpături sistematice, sau accidental, pe parcursul anilor, aparține fazei Cucuteni B₂ întrucât în afara stilului, care se remarcă pe fragmentele pictate, conține și vase aparținând în afara categoriei „C” și aşa numite „variante Montești”³, figurina de os nu-și găsește analogii perfecte printre materialele descoperite până în prezent pe teritoriul României.

Se poate face doar o apropiere între piesa descoperită la Ștefănești și figurinile antropomorfe din os, descoperite la Igești⁴, acestea sugerând legătura lor genetică față de piesele „en violon”⁵, printre acestea, găsindu-se la Florești, pe malul stâng al Prutului (în Basarabia), chiar o figurină lucrată din os⁶.

Mai evidentă este însă asemănarea cu figurina sculptată din os, descoperită la Ulmeni-Ilosov⁷. Aceasta, precum se știe, aparține culturii Cernavodă I, care încheie eneoliticul pe teritoriul României, „vestind - după cum se pronunță regretatul profesor Vladimir Dumitrescu - zorile perioadei de tranziție spre epoca bronzului”.

Materialele arheologice descoperite prin săpăturile efectuate anterior la Ștefănești în punctul „La Stârcea”⁸, ca și materialele de la Valea Lupului și Cârnicieni din județul Iași⁹ și Podei din județul Neamț¹⁰, anunțând prin caracteristicile lor (categoriile și formele ceramice, decor) stilul Gorodsk-Usatovo din bazinul Nistrului, de la Vîhvatinți¹¹.

³ Ibidem. Textul cu ilustrația aferentă se află pregătit spre publicare într-un număr viitor al revistei Muzeului județean de istorie - Botoșani, probabil în „Hierasus” X.

⁴ Eugenia Popușoi „Plastica neolică din colecțiile muzeului din Bîrlad”, în AMM, V-VI (1983-1984), p.69-75, fig.1/3-4; 2/3-4; Textul tradus în limba franceză, a fost publicat și în volumul „La civilisation de Cucuteni en contexte European”, Iași - Piatra - Neamț 1984-1987, p.263 - 268, fig. 1/1 - 4.

⁵ Dan Monah, *Idoli „en violon” din cultura Cucuteni* în CI. IX-X, (1978-1979), p.163-166.

⁶ Ibidem, p.170.

⁷ Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Editura „Meridiane”, București, 1974, p.258, fig.285.

⁸ Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, 1976, p.257.

⁹ Anton Nițu, *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni - Tripolie și Gorodsk - Usatovo (Horodiștea - Foltești)* în CI. VIII, 1977, p. 145 - 212; idem, *Considerații asupra stilurilor ceramicii pictate Cucuteni - Tripolie. Categoriile dinamice ale decorului*, în AMM, V-VI (1983 - 1984), p. 27 - 68, fig.13/3.

¹⁰ Ibidem, p.66, fig. 12/4.

¹¹ Ibidem, p.68, fig. 14/1-3.

Pătrunderile culturale stepice, răsăritene, în fazele de început ale Culturii Cucuteni¹², apoi în fazele lârzi ale acestei culturi, precum și în spațiul gumelnițean, sunt deja cunoscute¹³.

Ultima dintre aceste pătrunderi culturale este reprezentată de purtătorii culturii Cernavodă I, fapt confirmat și de figurina de os descoperită la Ștefănești.

Aproape întreagă, lipsindu-i doar fragmentul cu care se termină în partea sa inferioară, figurina păstrată are o lungime de 115 mm, iar lățimea maximă (în zona capului) de 34 mm. După marcarea gâtului și a taliei printr-o intrare sinuoasă pe o lungime de 35 mm și o adâncime de aproape 7 mm, în zona șoldurilor piesa arc lățimea de 31 mm, ajungând în zona genunchilor (unde este ruptă) la o lățime de 28 mm. Grosimea maximă a plăcuței de os din care este lucrată figurina se află în zona bazinei (5, 7 mm), de unde, spre extremități se subțiază, fiind de numai 3 mm grosime la extremitatea superioară reprezentând capul, unde pe spate (față concavă) atinge țesutul spongios. Piesa ajunsă la noi și înregistrată în inventarul Muzeului județean de istorie sub numărul 14.753 se află, în general, într-o stare bună de conservare, având față ventrală ușor convexă, iar cea dorsală oarecum plată, ușor concavă datorită conformației naturale a osului din care a fost lucrată. Pe față bombată, cu periost, sic datorită condițiilor de zăcere, mult timp, în stratul de pământ vegetal, întors anual de plug și măruntit cu sapa, figurina are două zgâriecturi superficiale, care se intersectează în X, fie intențional făcute din vechime, pentru a marca față acesteia (așa cum zona spongiosă a „cefel”, ar putea să sugereze porțiunea acoperită cu păr a capului).

„Sculptura” acestei figurine se reduce la schițarea conturului antropomorf, prin „gâtuirea” porțiunii aflată între cap și șolduri (pe lățimea plăcii de os pregătită), precum și printr-o sănțuire șlefuită a inciziei practicată pentru a pune în evidență bazinul și picioarele în zona pubiană. Adâncimea cu numai 0,5 mm a sănțuirii menționate, caută să ne sugereze steatopigia cunoscută a idolilor modelați din argilă, întrucât grosimea dată a plăcuței de os nu permitea o altă modalitate de expresie plastică. Această adâncire prin incizie și șlefuire se observă foarte clar pe ambele fețe ale figurinei atât în fotografie (fig. 1) cât și pe desenul executat (fig. 2). Piesa sculptată redă elementele esențiale, marcând triunghiul sexual, care o pot categorisi ca obiect de cult aparținând culturii

¹² Eugen Comăsa, *Contactele dintre comunitățile Precucuteni - Cucuteni - Tripolie cu acelea vecine din ținuturile de nord și nord - vest de Marea Neagră*, în „Herasus”, IX (1994), p.298.

¹³ S. Morintz, P. Roman, în DACIA, N.S.XII, 1968, p. 45 - 128; N. Ursulescu, *Continuitate și restructurări cultural-etnice în eneoliticul României*, în „Suceava” XX, p.19.

CUCUTENI, de care este direct legată tipologic. Detaliile feței nu sunt redatc, aşa cum se proceda în fazele mai vechi. Nu sunt marcați ochii sau gura, ca pe reprezentările gumelnițene sau chiar pe cele din fazele anterioare ale mediului cucutenian¹⁴.

Pictura păstrată pe unul din fragmentele culese de la suprafața solului, (fig. 3) odată cu piesa de os (figurina antropomorfă) aparțin cu probabilitate aceleiași faze de sfârșit a culturii Cucuteni mai precis secvenței sale finale, aşa cum se dovedise prin sondajele arheologice făcute la o distanță însemnată cu douăzeci de ani în urmă¹⁵.

* * *

Dacă pentru cercetarea arheologică din spațiul de la vest de Prut, figurina de os descoperită la Ștefănești - Bădăuți reprezintă o noutate, nu se poate spune același lucru despre spațiul aflat la est de Prut, în aria același complex cultural Cucuteni - Tripolie - Ariușd. Cercetări minuțioase, perseverente, efectuate în acest spațiu de arheologul Vsevolod Markevici de la Institutul Național de Arheologie al Academiei de Științe din Chișinău au scos la lumină recent, piese de os oarecum asemănătoare cu cea de la Ștefănești¹⁶. Lucrul acesta nu este surprinzător dacă ținem seama că principalele localități de unde provin asemenea obiecte sunt satele Costești¹⁷ și Brânzeni¹⁸, vis-à-vis de Ștefănești, dar pe malul stâng al Prutului. Printre piesele de os descoperite, unele sunt considerate simboluri ale unor arme miniaturale (pumnale). Dar una dintre piesele de os descoperite, pare să fie deosebită de celelalte¹⁹, profilul său și detaliile de sculptură apropiind-o mai mult de o reprezentare antropomorfă decât de un pumnal²⁰. Considerând că este vorba de reprezentări diferite ale

¹⁴ Eugenia Popușoi, *Op. cit.*

¹⁵ Anton Nițu și Paul Sadurschi, *supra*, 2

¹⁶ Vsevolod Ivanovici Markevici, *Pozdne - Tripolskie plemena severnoi Moldavii*, Chișinău, „Știința“, 1981, passim.

¹⁷ *Ibidem*, p.38, fig. 50/1-3, 6-9.

¹⁸ *Ibidem*, fig. 50/4, 10, 13.

¹⁹ *Ibidem*, fig. 50/5.

²⁰ Acest lucru este evident și în desenul piesei în discuție, de la Vîhvatinți, publicat și de V. A. Dergacev și I.V. Manzur, în studiul *Pogrebelskie kompleksy pozdnego tripolia*, la Chișinău, în editura „Știința“, 1991, p.24-25, fig. 9/6. De altfel, chiar d-l Markevici, a afirmat la Piatra Neamț, cu prilejul colocviului din 1994, că dânsul a folosit pentru piesele respective sintagma „așa -zis pumnale“ manifestându-și astfel anumite rezerve față de încadrarea tipologică „tradițională“.

accluași pumnal simbolic, V.M. Masson și N. Merpert²¹ stabilesc în 1982 zece tipuri de pumnale rituale, pe care le și carteașă. Mai greu de crezut că ar reprezenta „pumnale”²² sunt unele desene²³ care mai curând pot fi interpretate drept plăcuțe din os pregătite pentru confectionarea unor altsel de obiecte, poate chiar figurine.

Nu trebuie să omitem faptul că s-a ajuns la interpretarea drept pumnale a tipului respectiv de piese, în perioada când complexul cultural Cucuteni-Tripolie-Arjușd, abia începea să fie cercetat, când nu i se cunoșteau fazele și etapele evoluției sale, crezându-se că imită, liber, pumnale de bronz²⁴. Frapantă este asemănarea uncii dintre piesele de la Bileze Zlote²⁵ cu piesa de la Ștefănești - Bădiuți unde se poate observa aceeași modalitate de a trata, prin două sănțuiiri, picioarele unei figurine, marcarea triunghiului pubian tot prin incizii, iar fața figurinei prezintă un X incizat, nu doar o simplă „zgârietură”²⁶. Menționăm necesitatea reluării aprofundate a studiului figurinelor precum și a altor obiecte de cult, ținându-se seama de progresele realizate în „descifrarea” semnificațiilor lor religioase²⁷. La reluarea materialelor arheologice legate de aspectul spiritual trebuie să se aibă în vedere modul lacunar al studiilor, de până acum, admitând și faptul că unele manifestări au fost cronat interpretate²⁸ sau au fost pur și simplu omise.

²¹ V.M. Masson, N. Perpert, *Eneolit SSSR*, Moscova, 1982, p. 306, fig. LXXXV/1-28.

²² *Ibidem*, tipul prezentat pe planșa LXXXV, la nr. 13 este pumnalul descoperit la Costești, iar cele de la numerele 14–15 de pe aceeași planșă sunt de la Brânceni.

²³ *Ibidem*, fig. LXXXV/20-21.

²⁴ Charles Hadaczeck, *La colonie industrielle de Koszylowce (arond.-t de Zoleszczyki) de l'époque eneolithique. Album des fouilles*, Léopol, 1915.

²⁵ *Ibidem*, pl. V/27 a.

²⁶ Mulțumim și pe acestă cale D-lui Dan Monah, cercetător principal la Institutul de Arheologie din Iași, care ne-a pus la dispoziție informațiile pe care le detine despre materialele de la est de Prut, în special cele de la Bileze Zlote, precum și eruditului cercetător Vsevolod Markevici de la institutul de Arheologie al Academiei de Științe a Republicii Moldova, din Chișinău care ne-a furnizat cu amabilitate informațiile pe care le detine despre acest gen de materiale.

²⁷ Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 30.

²⁸ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, II, București, 1986, p. 8.

LA FIGURINE ANTHROPOMORPHE EN OS DÉCOUVERTE
À ȘTEFĂNEȘTI – BOTOȘANI
(*Traduit par Constantin Ene*)

Une figurine plate, presque complète, travaillée sur la diaphyse d'un os provenant d'un animal de haute taille, trouvée en automne de l'an 1993 à Badiuți dans la commune Ștefănești (département de Botoșani) apporte par sa présence dans un contexte cœuténien, une nouveauté.

Au début, les découvreurs de la figurine ne lui ont pas fait attention meritée en la mettant ensemble avec les fragments céramiques ramassés du jardin de l'habitante Elena Timofte, mais apportant tout le matériel („les tesson de pot et un os“) au Musée départemental d'histoire de Botoșani. Ici, les fragments céramiques ont été comparés avec la céramique peinte découverte il y a des années, presque dans le même endroit¹, sur la terrasse basse du bord droit de la rivière Bașeu, environ 3,5 km avant son confluent au Prut.

Entre les années 1974-1975, dans l'emplacement nommé „La Stârcea“ (mais enregistré – inséré – dans le volume „Des habitate de Moldavie ... en 1970“, sous le nom „Bulboana lui Stârcea“) ont été effectué deux fouilles archéologique² qui ont eu comme résultat la récolte d'un riche matériel archéologique, intégré par les auteurs des fouilles dans l'étape Cucuteni B₂.

¹ Nicolae Zaharia, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Ecaterina Zaharia, *Așezări din Moldova* (depuis paléolithique jusqu'au XVIII-ème siècle) București, 1970, p.281). Dans la collection du Musée d'Archéologie de Săveni se trouve de ce lieux, des fragments céramiques ramassés à la suite des recherches de surface, et dans l'ancient inventaire du Musée départemental d'histoire de Botoșani sont mentionnés des fragments céramiques avec décor peint, découverts à Ștefănești „sur le bord droit du Bașeu“.

² Anton Nițu et Paul Șadurschi, „*Sondajele din aşezările Cucuteni B de la Stârcea și Ștefănești-Botoșani*“, communication présentée à la session scientifique organisée du Musée

La figurine en os et les quelques fragments en céramique peinte (dont nous publions seulement un, qui édifie – fig. 3) ont été découverts à 150 m en aval, par rapport des fouilles faites auparavant, sur la même terrasse.

Si la céramique découverte par des fouilles systématique, ou par hasard pendant des années appartient à l'étape Cucuteni B₂, parce que sauf le style, qui on distingue sur les fragments peints, elle contient aussi des pots qui n'appartiennent pas à la catégorie „C“ et à la variante nommée „Monteoru“¹, la figurine en os ne lui se trouve pas d'analogies parfaites parmi les matériaux découverts jusqu“ à présent sur le territoire de la Roumanie.

On peut faire seulement un rapprochement entre la pièce découverte à Ștefănești et les figurines anthropomorphes en os, découvertes à Igești², cela suggérant leur liaison génétique par rapport aux pièces „en violon“³, parmi ceux on a trouvé à Florești, sur le bord droit du Prut (en Basarabie) même une figurine travaillé en os⁴.

Mais, c'est plus évident la ressemblance avec la figurine sculpté en os, découverte à Ulmeni-Ilovoi⁵. Celle-ci, comme on sait appartient à la culture Cernavodă I, qui finit l'énolithique sur le territoire de la Roumanie „annoçant comme disait le professeur Vladimir Dumitrescu, dont on regrette la mort l'aube de la période de transition vers l'époque du bronze“.

Les matériaux archéologiques découverts par les fouilles exécutées antérieurement à Ștefănești dans l'emplacement „a Stârcea“⁶ ainsi que les matériaux de la Valea Lupului et Cârnicieni du département de Iași⁷ et Podei du

---

départemental de Botoșani le 25 mars 1978. Le texte et l'illustration, déposées pour être publiés à l'Archéologie de Moldavie IX, à la suite de la restriction excessive du volume, n'ont plus été incluses dans ce numéro-là.

³ *Ibidem*. La texte et l'illustration afférente sont prêts pour être publiés dans un numéro prochain de la revue du Musée départemental d'histoire de Botoșani, peut-être en „Herasus X“.

⁴ Eugenia Popușoi, „Plastica neolitică din colecțiile muzeului din Bârlad“, dans AMM, V-VI, (1983-1984), p. 69-75. Le texte traduit en français a été publié aussi dans le volume *La civilisation de Cucuteni en contexte Européen*, Iași-Piatra Neamț, 1984-1987, p. 263-268, fig. 1/1-4.

⁵ Dan Monah, *Idoli „en violon“ din Cultura Cucuteni*, dans CI, IX-X (1978-1979), p. 163-166.

⁶ *Ibidem*, p.170.

⁷ Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Les Editions, „Meridiane“, București, 1974, p. 258, fig. 285.

⁸ Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, 1976, p. 257.

⁹ Anton Nițu, *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni-Tripolie și Gorojisk-Uusatovo (Horodiștea-Foltești)* en CI, VIII, 1977, p. 145-212. Idem, *Considerații asupra stilurilor*

département de Neamț¹⁰, annoncent par leurs caractéristiques (les catégories et les formes céramiques, le décor) le style *Gorodsk-Usatovo* du Bassin de Nistru de *Vîhvatinți*¹¹.

Les pénétrations culturelles steppique orientales, dans les étapes de début de la Culture *Cucuteni*¹², ensuite dans les étapes de plus tard de cette culture ainsi que dans l'espace gummelnitenn, sont déjà connues¹³.

La dernière de ces pénétrations culturelles est représentée par les porteurs de la culture *Cernavodă I*, fait attesté aussi par la figurine en os découverte à Ștefănești.

Presque complète, on lui manque seulement le fragment avec lequel finissait dans sa partie inférieure, la figurine conservé a une longueur de 115 mm, et la largeur maximale (dans la zone de la tête) de 34 mm. Après le marquage du cou et de la taille par une entrée sinuueuse de 35 mm de longeur et presque 7 mm de profondeur, dans la zone des hanches la pièce a la largeur de 31 mm, aboutissant dans la zone des genoux (où est rompue) à une largeur de 28 mm. La grosseur maximale, de la plaque en os dont la figurine est fabriqué se trouve dans la zone du bassin (5,7 mm), d'où, vers les extrémités, elle s'amincit, ayant seulement 3 mm d'épaisseur à l'extrémité, supérieure représentant la tête, où sur le dos (la face concave) atteint le tissu spongieux. La pièce parvenue chez nous et enrégistrée dans l'inventaire du Musée départemental d'histoire sous le numéro 14753 se trouve, en général, dans un bon état de conservation, ayant la face ventrale un peu convexe et celle dorsale en quelque sorte plate, un peu concave à cause de la conformation naturelle de l'os dont elle a été travaillé. Sur la face bombé, avec du périoste, soit à cause des conditions dans lesquelles elle a gisé beaucoup de temps dans la couche de terre végétale, renversée chaque année par la charrue et broyée avec la pioche, la figurine a deux écorechures superficielles qui s'entrecroisent en X, soit intentionnellement faites de toute antiquité, pour marquer son visage (aussi la zone spongieuse de la nuque, pourrait marquer la dos et la partie couverte de cheveux de la tête).

¹⁰ ceramicii pictate *Cucuteni-Tripolie. Categoriile dinamice ale decorului*, dans AMM, V-VI (1983-1984), p. 27-68, fig. 13/3.

¹¹ *Ibidem*, p. 66, fig. 12/3.

¹² *Ibidem*, p. 68, fig. 14/1-3.

¹³ Eugen Comşa, *Contactele dintre comunitățile Precucuteni-Cucuteni-Tripolie cu aceleia vecine din ūnurile de nord și nord-vest de Marea Neagră*, dans „Herasus”, IX (1994), p. 298.

¹⁴ S. Morintz, P. Roman, dans *Dacia*, N. S. XII, 1968, p. 45-128; N. Ursulescu, *Continuitate și restructurări cultural-etnice în eneoliticul României*, dans Suceava XX, p. 19.

La sculpture de cette figurine se réduit à l'esquisse du contour anthropomorphe, par „la strangulation“ de la partie se trouvant entre la tête et les hanches (sur la largeur de la plaque en os préparée), ainsi que par une rainure polie de l'incision pratique pour mettre en évidence le bassin et les pieds dans la zone pubienne. Le creusement de 0,5 mm seulement de la rainure mentionnée, veut nous suggérer la stéatopigie connue des idoles modelées en glaise, parce que la grosseur donnée à la plaque en os ne permettait pas une autre modalité d'expression. Cette rainure par incision et polissage se voit très clairement sur les deux faces de la figurine tant dans le photo (fig. 1) que sur le dessin exécuté (fig. 2). La pièce sculptée rend les éléments essentiels en marquant le triangle sexuel qu'on peut la catégoriser comme objet de culte appartenant à la culture Cucuteni, dont elle est liée directement par l'image. Les détails du visage ne sont pas rendus, telle comme on procédait dans les phases plus anciennes. On n'est pas marqué les yeux ou la bouche comme sur les représentations gumelnitaines ou même sur celles des phases antérieures du milieu eucuténien¹⁴.

La peinture conservé sur l'un des fragments remassés de la surface du sol (fig. 3), en même temps avec la pièce en os (la figurine anthropomorphe) appartient avec probabilité à la même phase de fin de la culture Cucuteni, plus exactement à sa séquence finale, ainsi qu'on avait prouvé par les fouilles archéologiques faites à une distance infime, il y a vingt ans¹⁵.

Si pour la recherche archéologique dans l'espace roumain de l'ouest de Prut, la figurine en os découverte à Ștefănești-Bădiuți représente une nouveauté, on ne peut pas dire la même chose de l'espace se trouvant à l'est de Prut, dans la superficie du même complexe culturel Cucuteni-Tripolie-Ariușd. Des recherches minutieuses, persévérandes, exécutées dans cet espace par l'archéologue Vsevolod Markevici de l'Institut National d'archéologie de l'Académie de Sciences de Chișinău ont fait apparaître récemment, des pièces en os en quelque sorte semblables à celle de Ștefănești¹⁶. Cette chose n'est pas surprenante si nous tenons compte que les principales localités d'où proviennent des objets pareils sont les villages Costești¹⁷ et Brânzeni¹⁸, vis-à-vis de

¹⁴ Eugenia Popușoi, *Op. cit.*

¹⁵ Anton Nițu et Paul Șadurschi, *supra* 2.

¹⁶ Vsevolod Ivanovici Markevici, *Pozdne-tripolskie plemena severnoi Moldavii*, Chișinău, „Știința“, 1981, passim.

¹⁷ *Ibidem*, p. 38, fig. 50/1-3, 6-9.

Ştefăneşti, mais sur le bord gauche du Prut. Parmi les pièces en os découvertes, certaines sont considérées comme des symboles des armes minuscules (des poignards). Mais l'une des pièces en os découvertes, semble être différente aux autres¹⁹, son profil et les détails de sculpture en la rapprochant plus d'une représentation anthropomorphe que d'une poignard²⁰. Considérant qu'il s'agit des représentations différentes du même poignard symbolique, V. M. Masson și N. Merpert²¹ établissent en 1982 dix types de poignard rituelle qu'ils trient²². Plus difficile à croire c'est que certains dessins²³ représenteraient „des poignard ils peuvent être interprétés plutôt des plaques en os préparées pour confectionner une autre sorte d'objets, peut-être même des figurines.

Il ne faut pas négliger le fait qu'on est arrivé à l'interprétation comme des poignard du type respectif de pièces, dans la période à laquelle le complexe culturel Cucuteni-Tripolie-Ariușd à peine commençait à être examiné quand on ne connaissait pas ses phases et ses étapes d'évolution, on croyait qu'ils imitaient librement, des poignards en bronze²⁴. C'est frappante la ressemblance entre l'une des pièces de Bileze Zlate²⁵ et la pièce de Ştefăneşti-Bădiuți, où on peut remarquer la même modalité de traiter par deux rainures, les pieds d'une figurine, le marquage du triangle pubien toujours par incisions, et le visage de la figurine présente un X incisé, non seulement une simple „écorchure“²⁶. Nous faisons mention à la nécessité de reprendre l'étude approfondie des figurines

¹⁸ *Ibidem*, fig. 50/4, 10, 13.

¹⁹ *Ibidem*, fig. 50/5.

²⁰ Cette chose est évidente et dans la dessin de la pièce en question de Vîhvatinți, publié aussi de V. A. Dergacev et I. V. Manzur dans l'étude „*Pogrebničie komplekxi pozdnegotripolia*”, Chișinău, dans les éditions „*Știință*”, 1991, p. 24–25, fig. 9/6 „D'ailleurs, même monsieur Markevici a affirmé à Piatra-Neamț, à l'occasion du colloque de 1994, qu'il a employé pour les pièces respectives la syntagme „les soi-disants poignard“, ayant certaines réserves.

²¹ V. M. Masson, N. Perpert, *Eneolit SSRR*, Moscova, 1982, p. 306, fig. LXXXV/1–28.

²² *Ibidem* – Le type présenté sur la planche LXXXV, à numéro 13 est le poignard découvert à Costești, et celui des numéros 14–15 de la même planche sont de Brînzeni.

²³ *Ibidem*, fig. LXXXV/20–21.

²⁴ Charles Hadaczek, *La colonie industrielle de Koszylowce (arond. de Zoleszczyki) de l'époque enéolithique. Album des fouilles*, Léopol, 1915.

²⁵ *Ibidem*, pl. V/27 a.

²⁶ Nous remercions aussi à cette occasion à monsieur Dan Monah, chercheur principal à l'institut d'Archéologie de Iași qui nous a mis à la disposition les renseignements qu'il détient sur les matériaux de l'est de Prut, en particulier ceux de Bileze Zlate, ainsi qu'à l'éminent chercheur de l'Institut d'Archéologie de l'Academie de Sciences de la République de Moldavie, de Chișinău, Vsevolod Markevici, qui nous a fourni aimablement les renseignements qu'il détient sur ce genre de matériaux.

ainsi que d'autres objets de culte, tenant compte des progrès réalisés dans „le déchiffrement“, de leurs significations religieuses²⁷.

À la reprise des matériaux archéologiques concernant l'aspect spirituel il faut avoir, en vue le caractère incomplet des études jusqu'à présent, en admettant aussi le fait que certainnes manifestations ont été interprétées dans une manière erronée²⁸ ou elles ont été tout simplement omises.

L'illustration

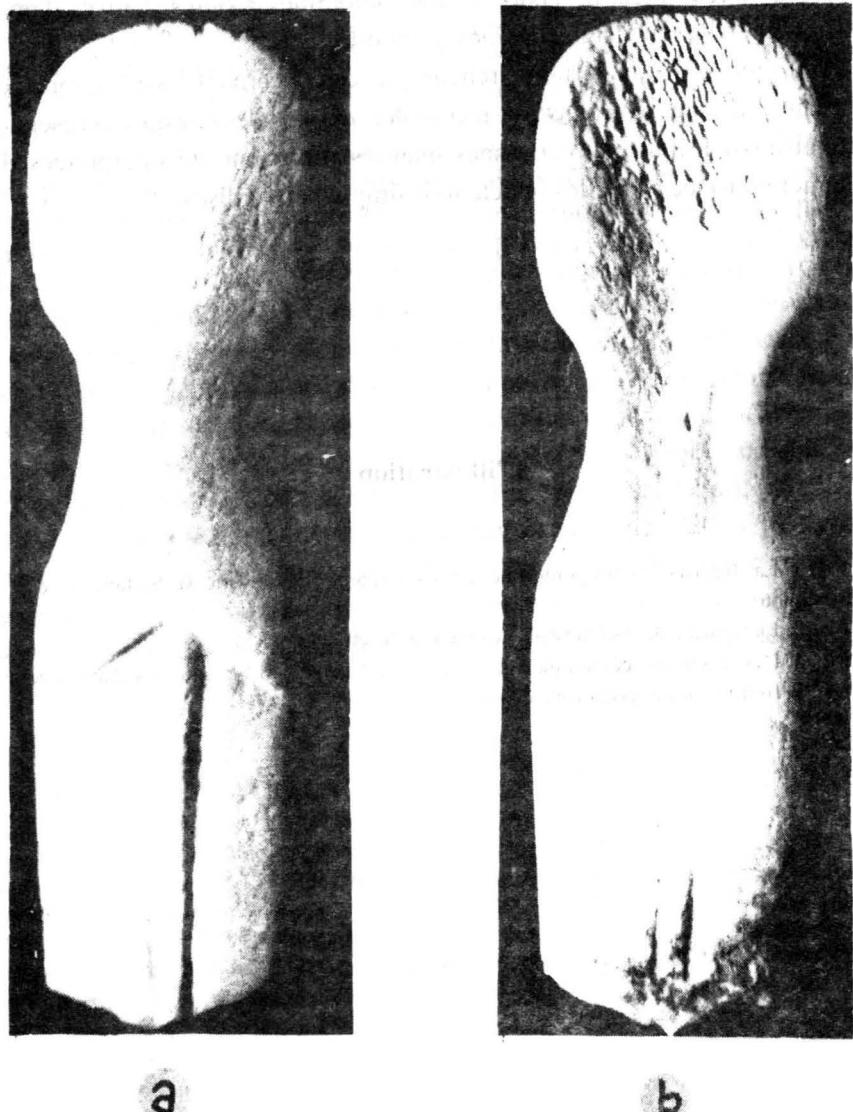
Fig. 1. La figurine anthropomorphe en os (fragm.) découverte à Ștefanesti, dep. de Botoșani – photo.

Fig. 2. La figurine de Ștefanesti-Botoșani, rendue en dessin.

Fig. 3. Des fragments céramiques peints en style Cucuteni B2 découverts dans la zone où on a trouvé la figurine authropomorphe en os

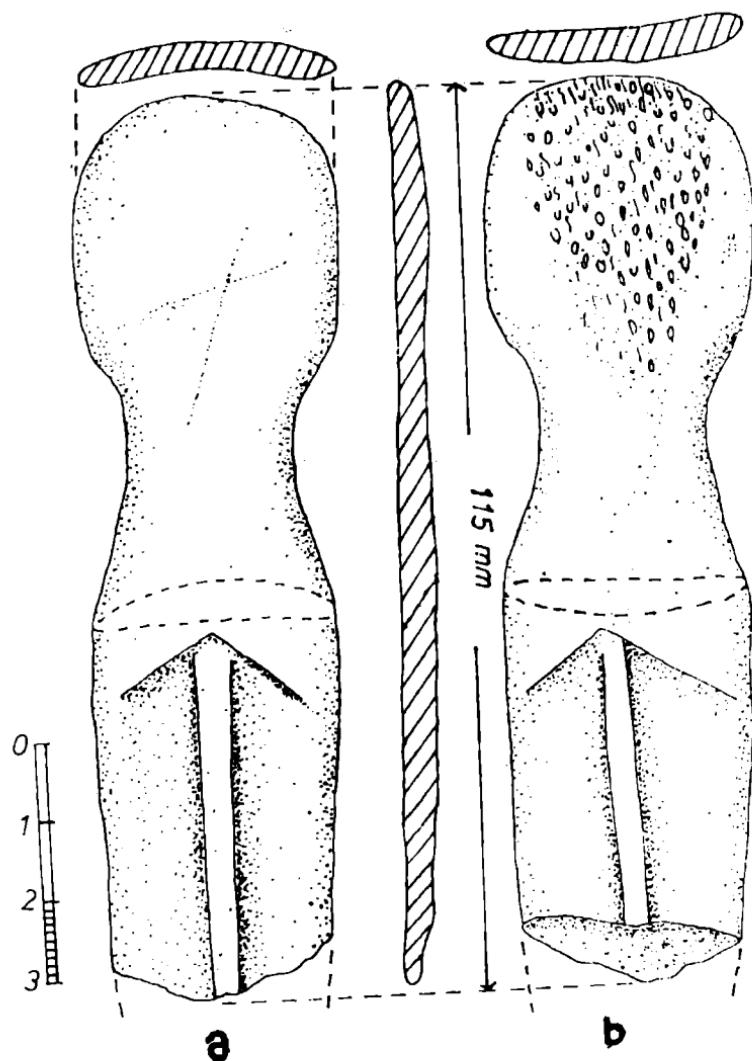
²⁷ Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 30

²⁸ Mircea Eliade, *Istoria crențelor și ideilor religioase*, II, București, 1986, p. 8.

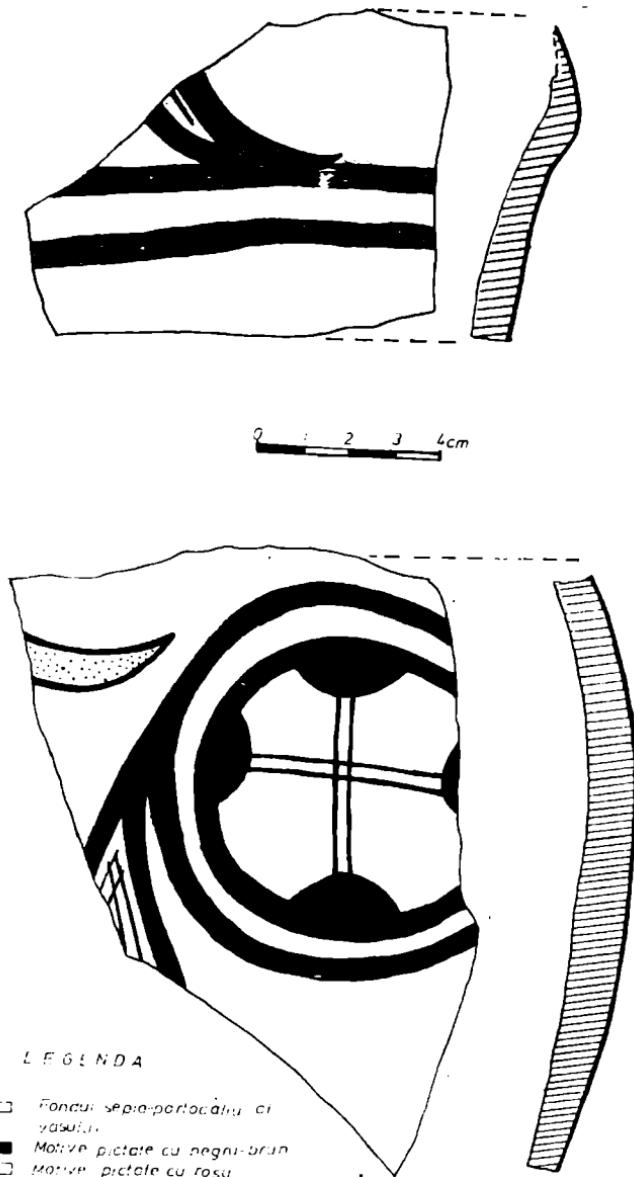
Fig. 1. Figurină antropomorfă din os (fragm.) descoperită la Ștefănești, jud. Botoșani.
(Fotografie)

La figurine anthropomorphe en os (fragm.) découverte à Ștefănești, dep. de Botoșani (Photo)

Fig. 2. Figurina de la Ștefănești-Botoșani, redată în desen

La figurine de Ștefănești-Botoșani, rendue en dessin

Fig. 3. Fragmente ceramice pictate în stil Cucuteni B₂ descoperite în zona unde s-a găsit și figurina.

Des fragments céramiques peints, en style Cucuteni B₂, découverts dans la zone où on a trouvé la figurine authropomorphe en os